

ONA TILI FANINI FANLAR BILAN BOG'LIQ HOLDA O'QITISH

Fayziyeva Xulkar Jo'rayevna

(O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti,

Buxoro viloyati Kogon tuman

16-umumta'lim maktabining ona tili

va adabiyot fani o'qituvchisi)

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda ommalashib borayotgan fanlararo integratsiya masalasi yoritilgan. Maqolada ona tilini aniq fanlar bilan aloqadorlikda o'qitishning afzalliklari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, aniq fanlar, integratsiyalashgan o'qitish, yangilangan darsliklar, miqdor va son, grafik organayzerlar, matematika, geometriya.

ABSTRACT: This article explained the issue of interdisciplinary integration, which is becoming popular in modern education. The article analyzed the advantages of teaching mother tongue in connection with exact sciences.

Key words: mother language, exact sciences, integrated teaching, updated textbooks, quantity and number, graphic organizers, mathematics, geometry. Ushbu maqola maqolalar sharhi, adabiyot tahlili va uslubi, muhokamasi, natijalari va xulosalaridan iborat.

KIRISH

Bugungi kunda ona tili fanini boshqa fanlar qatori turli fanlar bilan integratsiyalashgan holda o'qitish o'zining samarali mahsulotini ko'rsatmoqda. Masalan, ona tilining falsafa, didaktika, psixologiya va tabiiy fanlar bilan aloqasini inkor etib bo'lmaydi. Bundan tashqari, ona tili fani gumanitar fanlardan biri hisoblanadi va uni boshqa fanlar bilan hamkorlikda o'qitish ushbu fanning mohiyatini yanada kengroq ochib berishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, u ona tilini o'qitish jarayonida ba'zi mavzular kengroq doiraga ega ekanligini tasniflashga xizmat qiladi. Zero,

yangilangan darsliklarning vazifasi ham shu maqsadga qaratilgan deb aytishimiz mumkin. Darsliklarda bu qiyin va murakkab edi, talabalar uchun zerikarli qoidalar va mashqlardan voz kechildi. Avvalo, o'quvchining e'tiborini jalb qilish uchun qiziqarli rasmlar, shuningdek, ularga mos keladigan matn va mashqlar ham talabaning kursga majburiy ravishda emas, balki biron bir tarzda kirishiga imkon beradi.

Xususan, ona tili darsliklarida har bir bobni ona tilining turli fanlari bilan bog'liq holda o'rganishga ham e'tibor qaratilgan. Masalan, tibbiyot bilan ("Kasalxona", "Jigar – eng qiyin ishlaydigan a'zo"), ekologiya bilan ("Global isish", "Qayta ishlanadigan chiqindilar"), informatika va axborot texnologiyalari bilan ("Kompyuter grafikasi", "Ko'z nurini saqlaylik"), iqtisodiyot bilan ("eksport yoki import", " Siz soliq to'laysizmi?"), huquq fani bilan ("Konstitutsiya - bizning bosh tanamiz", " O'z deputatingizni bilasizmi?"), tarix fani bilan ("Buyuk Ipak yo'li", "Minorayi Kalon", "Okeanga qilingan donolik"), fizika fani bilan ("Fizika hayotni osonlashtiradi", "Elektr avtomobil"), san'at bilan ("Sharq taronalari" xalqaro musiqa festivali, "Mualliflik huquqi") va hokazo. Bunday turli mavzular asosida olingan darslar o'quvchilarning darsni o'zlashtirishiga ijobiy hissa qo'shadi.

ADABIYOT TAHLILI, MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ta'lim jarayonida ona tili va matematika fanlari boshlang'ich ta'limning asosini tashkil etadi va savodxonlik darajasi ko'p jihatdan ushbu ikki fan bo'yicha bilimlarni mukammal egallash bilan belgilanadi. Bundan tashqari, ushbu ikkala fan ham umumiy o'rta ta'limning barcha darajalarida doimiy ravishda o'qitiladigan eng asosiy fanlardir. Ushbu ikki fan bir necha bosqichda uzluksiz, yonma-yon o'qitilganligi sababli, ularni o'zaro bog'liqlikda, qaramlik asosida o'qitish talabalarga ushbu fanlarni o'rganish paytida zerikmaslikka yordam beradi. Shu munosabat bilan o'qituvchilardan talabalarning qiziqishini hisobga olish va ushbu fanlarning tegishli tomonlarini topish, mavzularga mos usullar bilan dars tashkil etish talab etiladi. Bu usul, ayniqsa, boshlang'ich sinflarda yaxshi tashkil etilgan bo'lsa, bora-bora o'quvchining fanlarning

o'zaro bog'liq tomonlarini yorib o'tish, har bir fanning mohiyatini yaxshi tushuna olish ko'nikmalari shakllanmoqda. Ona tili fanini matematika bilan bog'liq holda o'qitish qiziqarli va samarali dars yaratadi. Masalan, qo'shma so'zlarni yasashda son qatnashgan qo'shma so'zlarni topish (uchburchak, o'nlik, to'rtburchak, beshbattar, beshbarg, ellikinchi, mingdevona, qirqinchi, sakkizoyoq...), otlar (Uchuduq, Uchtepa, To'rtko'l, Beshariq, Oltiariq, Yettisuv, Ellik qal'a, Mingbuloq) mavzusiga oid sonli tarkibli joy nomlari...) va shaxs ismlarini topish (oltmish, etmish) o'quvchini o'z manfaati uchun izlashga undaydi va dars samaradorligini oshiradi. Qiziqarli darslardan biri matematika o'quvchining mantiqiy fikrlashini, o'ychan tasavvurini va yangi tushunchalarini boyitadi

Qiziqarli darslardan biri matematika o'quvchining mantiqiy fikrlashini, o'ychan tasavvurini va yangi tushunchalarini boyitadi. Uni ona tili fani bilan bog'liq holda o'qitish barcha talabalarni o'quv jarayoniga teng ravishda jalb qilish imkoniyatini beradi. Barchamizga ma'lumki, matematika fani insonning aqliy qobiliyatini o'stiradi, uning e'tiborini rivojlantiradi, mo'ljallangan (ishlab chiqilgan) maqsadga erishish uchun o'zida qat'iyat va irodani rivojlantiradi, o'zida algoritmik uslubdagi tartibni ta'minlaydi va eng muhimi, uning tafakkuri kengayadi. Zero, birinchi Prezidentimiz "Chuqur tahlil- mantiqa, asotsial fikr esa odamlarni chalg'itadi", - deya ta'kidlaganlar.

Faqat munozaralar, tahlillar samarasi bo'lgan xulosalar bizni to'g'ri yo'lga olib borishi mumkin. "Fanlararo aloqaning mazmuni va materiallar hajmi maktab matematikasi kursidagi o'quv dasturi orqali aniqlanadi. O'qitish metodikasida allaqachon ma'lumki, har bir fan o'qituvchisi u yoki bu fanning o'zaro bog'liqligini o'z o'quvchilariga tushuntiradi va undan o'quv jarayonida mohirona foydalanadi. Avvalo, ona tili va matematikaning aloqasi bilan bizning ongimizda so'z turkumlarining bevosita soni tushuniladi. Darhaqiqat, " raqam " ikkala fanning o'rganish ob'ekti hisoblanadi. Matematikada " raqamlar " fanning asosini tashkil etsa, ona tili fanida raqamlar ham alohida kategoriya sifatida keng o'rganiladi. Ona tili mavzusi sonning

tarkibiy tomonini, ma'no turlarini, uni yaratish usulini, gapdagi o'rnini keng o'rganadi. Bundan tashqari, raqamlar bilan hisoblash so'zlarni ham o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, qo'shma gaplar mavzusini o'rganishda matematik misollardan foydalanishimiz mumkin. Chunki matematik masalalarning tuzilishida qo'shma gaplar keng o'rin egallaydi. Masalan, Kvadrat ichiga kvadratni shunday chizingki, tashqi kvadratning tomoni 4 sm bo'lsin va ichki kvadratni chizganda 4 ta teng uchburchak hosil bo'lsin. Ushbu gap tarkibi va bog'lanishi jihatidan aralash murakkab qo'shma gapni tashkil etadi. Bu gap tarkibida uchta sodda gaplar mavjud. 1- va 2-sodda gaplar -ki vositasida ergashgan qo'shma gapni tashkil etmoqda va uchinchi sodda gapga "va" bog'lovchisi yordamida bog'lanib aralash murakkab qo'shma gapni tashkil etmoqda. Yoki Agar sanoqni eng kichik ikki xonali sondan boshlab eng kichik uch xonali son bilan tamomlansa, nechta birlikni sanash kerak? Ushbu gap –sa qo'shimchasi yordamida ergashgan qo'shma gapni tashkil etadi. Masalalar matni shunday izchil va mukammal tuziladiki, ular orasidan qo'shma gapning istalgan turini topish mumkin. Xususan, bog'lovchisiz qo'shma gapni ham: Bug'doy ekilgan to'g'ri to'rtburchak shaklidagi yer maydonining uzunligi 1 km 200 m, eni 400 m, javdar ekilgan to'g'ri to'rtburchak shaklidagi yer uchastkasining uzunligi 600 m. Bog'langan qo'shma gapga esa quyidagi masalani misol keltirishimiz mumkin: Munira ko'rgazmali qurollarni saqlash uchun ikkita quticha yasadi. Ikkala quticha asosining eni va balandligi bir xil, ammo ikkinchi qutichaning bo'yi ikki marta uzun. Ular bir-biriga qanday nisbatda bo'ladi? Bunday qo'shma so'z va qo'shma gaplardan tez-tez foydalanish natijasida o'quvchilar ongida nutqiy vaziyatga mos gaplar tuza olish ko'nikmasi paydo bo'ladi. Davlat ta'lim standartlarida o'quv fanlari orasidagi aloqadorlik, matematika fanining boshqa o'quv fanlarini o'rganishga ta'siri qayd etilib, "matematika o'qitishda o'quvchining mantiqiy tafakkurlarini rivojlantirish ijtimoiy-gumanitar yo'nalishdagi fanlarni o'rganishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi" uqtirilgan. Shunday qilib, matematika darslarida o'qituvchi bolalar lug'atini boyitish, turli xil gap, bog'lanishli nutq va bayon, muhokama elementi mavjud bo'lgan hikoya tuzish ustida ishlaydi. O'qituvchi matematika tili xususiyatlarini o'zlashtirishga ko'maklashish bilan bog'liq holda

o'quvchilar tafakkurini, nutqini o'stiradi. Bugungi kunda innovatsion ta'lim texnologiyalarining bir necha xil usullari mavjud. Ulardan darslarda mavzuni yoritishda keng va turli usullardan foydalanilsa, darsning samaradorligi yuqori bo'ladi va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarining ham ortishi ta'minlanadi. Ta'lim jarayoniga yangiliklarni olib kirish va ularni tatbiq qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish nazarda tutiladi. "Ona tili fanini geometriya fani bilan aloqadorlikda o'qitish" bo'limimizda ilg'or pedagogik texnologiyalar, interfaol va innovatsion usullar haqida so'z yuritishimizga asosiy sabab – bugungi kunda geometriya fani asosida yuzaga kelgan "grafik organayzerlar" vositasida darslarni tashkil etish ancha keng ommalashdi. Bu usul orqali dars o'tish o'qituvchi va o'quvchilarni bir-biriga anchagina yaqinlashtirdi. Buning sababi ko'rgazmalilik asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilar ongida uzoq muddat saqlanib qolishi bilan xarakterlanadi. Ta'lim jarayonida grafik organayzerlardan foydalanish mavzuni yoritishda, uni o'quvchilarga yetkazib berishda eng muhim vositalardan biri sanaladi. Bir mavzuni yoritishda bir necha xil grafik organayzerlardan foydalanish ham mumkin. Ayniqsa, ona tili fanini o'qitishda grafik organayzerlardan foydalanib, mavzuga oid so'z, terminlarni, grammatik qoidalarni tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Grafikorganayzerlar orqali bunday ma'lumotlar berilsa, yodda saqlanib qolishi ham oson bo'ladi. Ona tili fanini geometriya fani bilan aloqadorlikda o'qitish ham ko'plab ijobiy natijalar beradi. Chunki geometrik figurali metodlar o'quvchilar uchun eng qiziqarli darslardan biri hisoblanadi. Geometriya faniga ulkan hissa qo'shgan olimlardan biri Pogorelovning "Maktabda ikkita asosiy fanlar bor: ona tili va geometriya. Biri kishini o'z fikrini tushunarli bayon qilishga, ikkinchisi deduktiv fikrlashga o'rgatadi 2 ..." degan xulosasi ham fikrlarimizning dalili bo'la oladi. Masalan, **"Venn diagrammasi", "Klaster", "Konseptual jadval", "Kubik", "Swott-tahlil", "T-jadval", "Charxpalak" strategiyasi, "Davra suhbat" metodi, "Zinama-zina"** grafik metodlaridan foydalanib o'tilgan darslar o'quvchilar ongida uzoq muddat saqlanib qoladi. Shuni aytish mumkinki, ona tili fanining aniq fanlar bilan integratsiyasi rivojlanib, bugungi kunda yangi fanlar yuzaga keldi (Amaliy tilshunoslik, Kompyuter lingvistikasi va h.k.). Bundan tashqari "grafik organayzerlar"

nomi bilan keng tarqalgan metodlar geometriya fanining faqatgina ona tili fani bilangina emas, balki, barcha fanlar bilan hamkorlikda o'qitilishi kundan kunga o'z tasdig'ini topib bormoqda. Grafik organayzerlar dars jarayonida ma'lumot, axborot va qoidalarni jadvallar, turli xil shakllar yoxud rasmlar yordamida yetkazib berish usulidir. Har bir dars uchun maxsus ishlangan metodlar mavjud emas. Grafik organayzerli metodlar barcha fanlar uchun umumiy bo'lib, har bir dars uchun mos metodlarni tanlay va qo'llay olish pedagogdan kasbiy va ilmiy mahoratni talab qiladi. Shuningdek, ona tili ta'limida ham har bir mavzu uchun mos metodlarni, asosan, jadvallar va shakllar yordamida qo'llay olishimiz mumkin. Masalan, ona tili fanini o'rganishning dastlabki bosqichi hisoblanmish "Fonetika" bo'limini o'tishda nutq tovushining vazifasi so'z ma'nosini farqlash ekanligini tushuntirishda *"So'zlar jilosi"* ta'limiy o'yinidan foydalanish:

Unlini o'zgartirish	ke l ,ka l ,ku l
Undoshni o'zgartirish	Tilla-ti l a,qat t iq-qat i q...
Qo'sh undoshni qo'llash	
Tutuq belgisini qo'llash	She' r -she r ,ta' n a-tana,me' m or-memor...
Ikki tomonlama bir xil o'qiladigan so'zlar	Amma,shosh,ko' k ,sas,bob,kiyik...
Kutilayotgan natija	O'quvchining nutqi o'sadi, to'g'ri yozish malakasi shakllanadi, so'zlar talaffuzi va ma'nosiga e'tibori kuchayadi

Ta'lim jarayonida ushbu so'zlarni jadvalsiz, faqatgina gaplar tarzida tushuntirish imkoniyati ham mavjud. Lekin ushbu jadvalni gaplar orqali ifodalangan matn bilan solishtirsak, avvalo, matn o'quvchi diqqatini jadvalchalik jalb eta olmaydi. Ikkinchidan, matn o'quvchi nazarida qiyin bir qoidadek tasavvur uyg'otadi, jadvalda esa aslida bu qoidalarni yodlab olish emas, faqatgina tushinish va eslab qolishgina

kifoya ekanligini yaqqol ko'rsatib beradi. Uchinchidan, gaplar orqali ifodalangan matn bir qarashda o'quvchida zerikish hissini, jadvallar esa qiziqish hissini uyg'otishi bilan farqlanadi. 2022-yilda yangi nashr etilgan darsliklar tarkibida deyarli barcha mashqlar fanlararo integratsiyaga asoslanadi va bu mashqlar bir vaqtning o'zida kamida ikkita fanga oid bilimlarni qo'llashni talab etadi. Quyida shunday metodlarga batafsil to'xtalishimiz mumkin.

Leksikologiya bo'limidan ma'lumki, biz so'zlarning turlari shakl va ma'no munosabatiga ko'ra jadvallar yoki shakllar yordamida ifodalanishini ko'p jihatdan kuzatganmiz. Endi quyidagi usul ularning 4 turining sonini, ular matnda qo'llaniladimi yoki yo'qligini aniqlashga yordam beradi. "So'zni toping! "so'zlarning shakli va ma'nosiga ko'ra turlari" o'yinini qo'llash quyidagicha amalga oshiriladi: **"So'zni top!" o'yini:**

So'z	Ma'nodos h so'z	Zid ma'noli so'z	Shakldos h so'z	Paroni m so'z
Ayon	Aniq	-	-	A'yon
Yozmo q	Bitmoq	O'chirmo q	Yoz(fasl)	-
Tutmo q	Ushlamoq	-	Tut(daraxt)	-
Dars	Saboq	-	-	darz

Bundayin grafik jadvalli rasmlar o'quvchilarga mavjud bilimlar va yangi ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlik va qarama-qarshiliklarni ko'rish orqali o'z bilimlarini qo'shish yoki o'zgartirishga yordam beradigan vizual tasvirlardir. Ma'lumot va munosabatlarni tushunish vositalari sifatida grafik organayzerlar o'quvchilarga muhim ma'lumotlar va munosabatlarni tushunish va saqlashda yordam berish uchun aqliy vosita vazifasini o'taydilar.

Ona tilimizni yanada rivojlantirishda, o'qitish uslubini yangi va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish jarayonida grafik tashkilotchilarning ham alohida o'rni bor. Grafik tashkilotchilar interfaol usullar qatoriga kiradi va talaba-talabalar bilim olish va o'rganish jarayonida osib qo'yishlari tabiiydir. Bizning ta'limimiz interfaol usullardan oqilona foydalanishni ham o'z ichiga oladi, ularning til ta'limi samaradorligini oshirishdagi roli juda katta. Boshlang'ich sinflardan boshlab "blits so'rov" usuliga rioya qilish tavsiya etiladi. Chunki bu usul arifmetik belgilar so'zga teng bo'lishi mumkinligiga misol bo'lishiga asoslanib, ishonch bilan aytishimiz mumkinki, bu usul haqiqiy ma'noda ham ona tili, ham matematika bilan bog'liq bo'lgan usuldir.

XULOSA

O'quv jarayonida ona tili fanini aniq fanlar, xususan, matematika, informatika, tabiiy fanlar bilan uyg'unlikda o'qitish ushbu fanning mazmuni va mohiyatini yanada kengroq ochishga yordam beradi. Bundan tashqari, ta'lim samaradorligining fan uyg'unligi asosida ham namoyon bo'lishi ushbu fanlarning uzluksizligini ta'minlaydi. Bir qarashda ona tili va aniq Fanlar o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'qdek tuyuladi. Ammo barcha fanlar bir-birini belgilaydi. Buni yangilangan darsliklar misolida ham ko'rishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent:-2009. "Nosir" nashriyoti.
2. Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa'dullo Qur'onov, Shokir Tursun, Nilufar Hakimova, Mansur Siddiqov "Ona tili" darslik, Umumtalim maktablarining 6-sinfi uchun, T., 2022-yil
3. Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa'dullo Qur'onov, Shokir Tursun, Nilufar Hakimova, Mansur Siddiqov "Ona tili" darslik, Umumtalim maktablarining 7-sinfi uchun, T., 2022-yil

4. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., Bobomurodova A., Alavutdinova N., Karimjonova M. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent-2012.
5. Sodiqov Q. Turkiy til tarixi. Toshkent:-2009. Toshkent davlat Sharqshunoslik instituti.
6. Abdurahmonov G'., Shukurov Sh., Mahmudov Q. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. Toshkent:-2008. "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti".
7. Iskandarova Sh. Til sistemasiga maydon asosida yondashuv. – Toshkent: Fan, 2007